

Programul de cercetare ITP pe anul universitar 2009–2010

Elaborat de Consiliul Cercetării Științifice ITP

în cadrul ședinței din 07.01.2009

I. Introducere generală

În spiritul bunelor tradiții academice europene Institutul Teologic Protestant încurajează și promovează cercetarea științifică. În urma înființării Centrului de Cercetare ITP în anul 2008, precum și a concretizării relațiilor contractuale de colaborare cu diferiți parteneri instituționali (Academia de Teologie Reformată din Debrecen, Biblioteca Documentară „Bethlen Gábor” din Aiud, Arhivele Bisericii Unitariene din Transilvania, Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate din Ardeal etc.) posibilitățile de cercetare științifică în diferitele domenii ale teologiei și a disciplinelor înrudite au crescut în mod substanțial. Având în vedere faptul că în Institut cadrele didactice desfășoară atât activități personale de cercetare cât și în colaborare cu colegi și studenți/masteranzi/doctoranzi, o corelare a acestora se impune sub egida Centrului de Cercetare ITP. De aceea Consiliul Cercetării Științifice ITP a întrunit programele și planurile personale ale cadrelor și cercetătorilor ITP, și, după o analiză de sinteză a acestora, a definit principalele arii de interes pentru anul universitar 2009–2010. Întocmirea prezentului Program de cercetare a fost sincronizat atât cu Planul strategic ITP, cât și cu programele naționale și internaționale de cercetare științifică, ținând seama și de interesele instituțiilor partenere.

Având în vedere structura specifică ITP (inclusiv cele trei linii de studiu definite prin Cartă) și continuând proiectele de cercetare a anilor universitari anteriori, la nivel instituțional activitatea de cercetare se desfășoară pe patru ramuri principale:

- a) teologie biblică și istoria religiilor antice;
- b) teologie sistematică și filozofia religiilor;
- c) istoria bisericii și legislație bisericească;
- d) teologie practică.

Ramurile susnumite corespund activităților de cercetare din cadrul programelor de doctorat în ITP, coordonate de Consiliul Școlii Doctorale.¹ În scopul coordonării cercetării științifice la nivel instituțional, Consiliul Cercetării Științifice a efectuat consultări cu Școala Doctorală ITP, cu Comisiile pentru calitate pe programele de studiu de licență și masterat, precum și cu experți externi în vederea elaborării unui program de cercetare compatibil cu cerințele internaționale. Acest program vizează pe termen lung analiza

¹ Vezi Regulamentul de organizare și desfășurare a studiilor universitare de doctorat ITP, Regulamentul de organizare și funcționare a Consiliului Școlii Doctorale ITP, precum și Regulamentul privind concursul de admitere la studiile universitare de doctorat în ITP.

posibilelor tendințe majore de dezvoltare instituțională și demografică în bisericile locale pentru o eventuală restructurare a pregătirii preoților și recalibrarea strategiei bisericești la cel mai înalt nivel.

În cadrul acestui obiectiv comun își aduc aportul toate cadrele didactice, cercetătorii, studenții, masteranzii și doctoranzii ITP. Așa cum s-a definit în fazele anterioare ale proiectării, fiecare cadru didactic și cercetător, împreună cu studenții, masteranzii și/sau doctoranzii care efectuează cercetări științifice în domeniul respectiv va contribui la o fază strategică după cum urmează: cadrele disciplinei de istorie a bisericii vor conlucra cu cei de la teologia practică (împreună cu studenții, masteranzii și doctoranzii) pentru realizarea unei evaluări sociologico–eclesiastice pentru următorii 10–15 ani, cei de la teologia biblică și sistematică vor contribui la punerea bazelor biblice și dogmatice/etice a posibilelor schimbări de structură și conținut. Studenții, masteranzii și doctoranzii ITP participă în mod activ în acest proces îndelungat care va fi necesar pentru o eventuală reformă a învățământului teologic. Rezultatele acestor cercetări se vor concretiza atât prin publicații de specialitate (cărți, studii etc.), cât și prin revizuri periodice ale planurilor de învățământ de licență și de masterat.

În urma consultărilor cu cadrele didactice, cercetătorii și doctoranzii în cauză, precum și în urma analizei stării actuale a cercetării în ITP, îndeplinindu-și propria funcție de corelare a diferitelor interese profesionale într-o strategie comună, CCS definește prezentul Program de cercetare pe anul universitar 2009–2010.

II. Cercetare științifică în cadrul teologiei biblice

Vechiul Testament

În cadrul programului fundației Protestáns Média Alapítvány (Ungaria), Drd. Csaba Balogh participă în munca de revizuire a Vechiului Testament în traducerea lui Gáspár Károli. Până în prezent s-a efectuat revizuirea completă a profetilor Isaia, Daniel precum și a celor douăsprezece profeti minori. Finalizarea prezentei faze a proiectului se preconizează pe iunie 2009.

Un al doilea proiect în care Drd. Csaba Balogh cercetează constă în analiza teologică și istorică a profetiilor din Vechiul Testament adresate către națiunile străine, concentrând asupra cărții lui Isaia. În cadrul acestui proiect a fost publicat deja un studiu (JHVH szteléje. Idegen népekről szóló próféciagyűjtemények az ószövetség prófétai irodalmában, *Református Szemle* 100.1 (2007) 22–45), trei studii sunt în presă („He Filled Zion with Justice and Righteousness”: The Composition of Isaiah 33, *Biblica* 89.4 (2008); Blind People, Blind God: The Composition of Isaiah 29,15–24, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 121.1 (2009); *ישׁ or ידִי? A Note on Isaiah 33,12, Biblische Notizen* 142 (2009)), iar o carte este planificată să apară în cursul anului universitar 2009–2010 (*The Stele of YHWH. The Prophecies of Isaiah 18-20 concerning Egypt and Kush*).

Aspectul practic al contribuției activității de cercetare a drd. Balogh Csaba și a colegilor săi este actualizarea și modernizarea limbajului biblic folosit în cadrul liturghiei.

Noul Testament

În cadrul liniei de studii reformată–evangelică se desfășoară o cercetare teologico–lingvistică a tradiției Alexandriene și a mișcării terapeutilor, cercetare ce s-a încadrat în programul Institutului de Cercetare “SIMEON” al Academiei de Teologie Reformată din Pápa (Ungaria).

Dr. Adorjányi Zoltán, conf. univ., precum și Decan ITP a finalizat traducerea operei *De vita contemplativa* a lui Philon Alexandrinul din limba greacă în limba maghiară (apărută în ediția bilingvă în cadrul operei Adorjányi Zoltán, *A therapeuták kontemplatív keyessége* (Evlavia contemplativă a therapeuților – ISBN: 978–973–7971–35–7). Una dintre concluziile acestei cercetări este că influența gândirii therapeuților se regăsește și în conceptul philonian.

Rezultatele acestei cercetări s-au concretizat și într-o carte apărută în Ungaria ca al șaselea volum din seria de cărți al Institutului de Cercetare “SIMEON”, volum care cuprinde nu numai traducerea în limba maghiară a operei susnumite, ci și un studiu introductiv și comentarii extensive asupra textului:

Adorjányi Zoltán, *Alexandriai Philón: De vita contemplativa*. (SIMEON KÖNYVEK hatodik kötet. A SIMEON KUTATÓINTÉZET (PÁPA) KÖNYVSOROZATA. Sorozatszerkesztők: Xeravits Géza és Zsengellér József Pápai Református Teológiai Akadémia – Pápa. L’Harmattan – Budapest 2008, Kiadja a Pápai Református Teológiai Akadémia és a L’Harmattan Könyvkiadó és Terjesztő Kft. 1026 Budapest. Xeravits Géza © Adorjányi Zoltán, 2008 © PRТА, 2008 © L’Harmattan Kiadó, 2008 ISSN 1785–4733 ISBN 978–963–9779–10–5).

A doua etapă a acestei cercetări va consta în traducerea integrală a apocrifului Testamentul lui Iov din greacă în limba maghiară. Analiza preliminară a concepțiilor teologice care stau la baza gândirii autorului Testamentului lui Iov relevă că această operă are multiple conexiuni cu gândirea therapeuților, având mult mai multe elemente comune cu ideologia acestora, decât s-a presupus până în prezent de către bibliografia de specialitate.

Importanța acestei faze a programului de cercetare constă în descoperirea relevanței și mesajului actual al unei atitudini mistice a grupurilor religioase din epoca antică față de eternitatea divină – o atitudine cu multiple învățături pentru teologul zilelor noastre. Masteranzii ITP care se orientează spre aceste teme își aduc contribuția la cercetarea comună prin lucrări periodice și/sau disertații de masterat.

În cursul anului universitar 2009–2010 se continuă realizarea de către Dr. Adorjányi Zoltán redactarea unei gramatici a limbii elene, o nouă ediție prelucrată și îmbunătățită a manualului *Gramatica limbii elene pentru studierea Noului Testament*. Ediția II. prelucrată. Institutul Teologic Protestant Cluj–Napoca, 1997. La redactarea gramaticii sunt implicați studenți și drd. Papp György. În urma unui concurs câștigat, tipărirea gramaticii se realizează cu sprijinul financiar al Institutului Universitar Maghiar din Cluj (KMEI).

Tot în cadrul teologiei biblice a Noului Testament, pentru anul universitar 2009–2010 prof. univ. Dr. Geréb Zsolt, membru al Consiliului Școlii Doctorale ITP își propune realizarea unui *Comentariu asupra Epistolei către Coloseni (A Kolosséi levél magyarázata)*. Rezultatul cercetării sale s-a materializat în diferite studii exegetice prezentate la colocvii internaționale: *Paulus, als Diener der Kirche (Colossen 1, 21-2,5)* (Pavel slujitorul Bisericii) *Congres anual al Societas Novum Testamentum Studiorum (SNTS) ținut la Universitatea din Lund (Suedia)*. Studiul va fi publicat la Ediția teologică de prestigiu *Neukirchen* (Germania) în primăvara anului 2009.

Un alt studiu a fost prezentat în cadrul Conferinței exegetice organizate de Centrul de Studii Biblice a UBB Cluj cu tema: *Creation, Humans, Nature in Scriptures, Jewish and Early Christian Literature* (Cluj 16-18 Octombrie 2008). Titlul lucrării este: *Creația și mântuirea în Inmul despre Christos în Epistola către Colossen (Schöpfung und Erlösung in Kolosser Hymnus)*. Lucrarea va fi publicată în revista *Sacra Scriprura* a Centrului de Studii Biblice Cluj, în cursul anului 2009.

În cadrul liniei de studii unitariene în ultimii ani Dr. Czire Szabolcs a efectuat studii în sfera cercetării despre Isus cel istoric. Pentru realizarea acestui obiectiv a studiat la

Universitatea din Chicago și în Anglia. Ca rezultat al acestor activități științifice, în cursul anului 2009 el va publica următorul volum: *Trecutul și prezentul cercetării lui Isus cel istoric*. De asemenea, el planifică prepararea și publicarea unui alt volum în domeniul Noului Testament în partea a doua a anului 2009 cu titlul: *Introducere interdisciplinară în literatura Noului Testament*.

III. Cercetare științifică în cadrul teologiei sistematice

Dogmatică reformată

Prof. univ. dr. Juhász Tamás, membru al Consiliului Școlii Doctorale ITP, își propune pe anul universitar 2009–2010 să analizeze din punct de vedere dogmatic câteva opere reprezentative ale teologiei reformate publicate în limba maghiară în secolele XVI–XVII (inclusiv Szegedi Kis István: *Loci Communes*). Această analiză va include și interpretările Cinei Domnului în mărturisirile de credință apărute din condeiul sau sub influența lui Meliusz Juhász Péter și Geleji Katona István în volumele lor de predici. Obiectivul cercetării, printre altele, este demonstrarea faptului că influența lui Huldrych Zwingli și a lui Heinrich Bullinger (adică influența din Zürich) era egală sau chiar mai mare decât influența lui Calvin (din Geneva). În această activitate de cercetare participă mai mulți studenți și doctoranzi.

Tot în cadrul teologiei sistematice, sub îndrumarea prof. univ. dr. Juhász Tamás, în cadrul acordurilor bilaterale semnate cu arhivele și bibliotecile din Cluj și din Aiud, se desfășoară colectarea operelor publicate și a manuscriselor teologului și filosofului Sipos Pál (1759–1816). Această activitate implică studii bibliografice și activități de cercetare ale arhivelor, în scopul redescoperirii însemnătății teologice a susnumitului. Obiectivul acestei cercetări include comemorarea lui Sipos Pál în cadrul unui simpozion, respectiv publicarea studiilor referitoare la aceste descoperiri. În realizarea acestui proiect participă colegi și doctoranzi din ITP, precum și cadre didactice de la Facultatea de Filosofie de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj (de exemplu Prof. Egyed Péter și alții).

Al treilea aspect al cercetării în cadrul teologiei sistematice o constituie culegerea și editarea mărturisirilor de credință reformată, respectiv a comentariilor asupra acestora din secolele XVI–XVIII. Obiectivul acestei activități demarate de prof. univ. dr. Juhász Tamás este completarea culegerilor și manualelor de specialitate din ultimii 130 de ani, precum și pregătirea unei ediții critice a mărturisirilor de credință reformate. Participanții în proiect sunt colegii de specialitate, doctoranzi și preoți, precum și cercetători din centre, biblioteci și arhive bisericesti.

Istoria dogmei și patristică

Având în vedere istoria colaborării mai îndelungate dintre lect. univ. dr. Pásztori-Kupán István și a asistentului de cercetare drd. Papp György, în cadrul nou oferit de acordul bilateral semnat între Centrul de Cercetare ITP și Biblioteca Documentară „Bethlen Gábor” din Aiud, se continuă cercetarea în domeniul istoriei dogmei, precum și a temelor patristice comune. Printre acestea se numără interesul față de viața și activitatea lui Theodoret de Cyr, precum și a altor figuri marcante, părinți bisericești ai secolului al V-lea.

În urma obținerii unui grant internațional de cercetare prin concurs, în cursul anului universitar 2008–2009, între 15 septembrie și 15 decembrie 2008, lect. univ. dr. Pásztori-Kupán István a efectuat o activitate de cercetare în Princeton Theological Seminary, New Jersey. Această activitate, printre altele, a avut ca scop demararea colectării materialului pentru publicarea a două volume (una individuală și una de coautor) pentru seria *Library of Early Christianity* editată de Prof. univ. dr. John Petruccione de la The Catholic University

of America, Washington D.C. În urma consultărilor desfășurate în Washington împreună cu Prof. Emeritus dr. Thomas Halton și Prof. univ. dr. John Petruccione s-a ajuns la concluzia că dr. Pásztori-Kupán István va colabora cu susnumiții în editarea volumului III al corespondenței lui Theodoret de Cyr, și va contribui cu un volum individual intitulat *Theodoret of Cyrus: Expositio rectae fidei, De Trinitate et De inhumanatione* (ediție critică bilingvă greacă și engleză) la seria *Library of Early Christianity* editată de The Catholic University of America Press, Washington D.C. Contractul referitor la primul volum a fost deja semnat, proiectul urmând să se desfășoare până la sfârșitul anului 2012.

Ca rezultate directe ale activității de cercetare în Princeton Theological Seminary, un studiu privind importanța teocratică a deciziei din 1568 din Turda a fost publicată în revista *Református Szemle*: „Invocation of biblical authority in a secular decision: the theocratic relevance of the Torda Edict (1568)”, in: *Református Szemle* 2008/6, pp. 677–699. De asemenea două studii consacrate atitudinii moral-teologice a teologului american Reinhold Niebuhr privind revoluția din 1956 și efectul acesteia în Europa (în primul rând evaluarea acesteia de către prof. Karl Barth din Basel) vor apărea în cursul anului 2009 în revista *Református Szemle*.

Proiectul aflat în desfășurare al dr. Pásztori-Kupán István privind publicarea unei cărți în limba maghiară despre istoria dezvoltării teologiei creștine în primele secole (o istorie a dogmei actualizată) continuă. Proiectul său și a colegilor, studenților, doctoranzilor și cercetătorilor cu care colaborează se încadrează astfel în planul mai larg de cercetare al ITP, având mai multe puncte comune și cu scopul reînvierii gândirii spirituale ale anticilor – scop urmărit și de către cercetătorii teologiei biblice.

La rândul său, drd. Papp György, asistent de cercetare la Biblioteca Documentară „Bethlen Gábor” din Aiud, cu ocazia anului jubilar de 500 de ani de la nașterea marelui reformator Johannes Calvinus (Jean Calvin) își propune finalizarea traducerii comentariilor lui Calvin asupra epistolelor catolice (Prima epistolă a apostolului Petru, Epistola a doua a apostolului Petru, Epistola lui Iuda, Iacov și Epistolele apostolului Ioan) din limba latină în limba maghiară.

Pe lângă această activitate de traducere este în curs și retraducerea operei principale a marelui reformator, *Institutio Religionis Christianae*. Această retraducere se impune mai ales din punct de vedere lingvistic, deoarece traducerea folosită în prezent are un limbaj mai arhaic, destul de greu de înțeles. Totodată, necesitatea retraducerii se justifică și dintr-un punct de vedere teologic. Publicarea întregii traduceri este planificată pentru anul 2014.

În cadrul programului de doctorat al Școlii Doctorale ITP drd. Papp György cercetează prezența dogmelor Bisericii Antice, precum și referințele la acestea în opera *Institutio Religionis Christianae* a reformatorului Jean Calvin. Planul constă în evaluarea din punct de vedere teologic a modului cum Calvin folosește doctrina Părinților Bisericii, prin analiza contextului original ale citatelor, și compararea cu contextul în care Calvin le uzează. Proiectul îmbină astfel rezultatele activității de cercetare privind epoca patristică, epoca reformei și a aspectului practic al programului instituțional de cercetare în ITP: evidențierea relevanței învățătorilor antici, medievali și moderni asupra formării gândirii teologice contemporane.

Teologie sistematică unitariană

Proiectul principal de cercetare în acest domeniu se desfășoară în cadrul teologiei aplicative unitariene. Proiectul este condus de Dr. Elek Rezi, Rectorul ITP, iar membrii participanți sunt Dr. Szabolcs Czire, lect. univ., Dr. Sándor Kovács, lect. univ., Koppándi Botond asist. univ., în colaborare cu Drd. Csaba Tódor.

Scopul proiectului aflat în derulare constă în îndrumarea profesională a capelanilor practicanți: desemnarea temelor pentru examenele de definitivare, indicarea bibliografiilor de specialitate și producerea studiilor în acest domeniu. Consultațiile în vederea finalizării tezelor au loc în fiecare trimestru. Capelanii având rezultate remarcabile sunt pregătiți pentru obținerea burselor în străinătate precum și pentru admiterea la studii de doctorat.

Rezultatele acestei cercetări se concretizează în publicații relevante în revista teologică unitariană *Keresztény Magvető (Semănătorul Creștin)* și în volume conținând articole teologice din domeniul teologiei sistematice și aplicate unitariene, de exemplu: *Erdő János Emlékkönyv (In memoriam Erdő János)*, Kolozsvár, 2006.

Alte publicații apărute ca urmare a derulării continue a acestui proiect sunt: Rezi Elek, *Válaszd az életet! Unitárius erkölcsstani tanulmányok (Alege viața! Studii etice unitariene)*; Rezi Elek, *Teológia és népszolgálat. Az unitárius teológia a 19. század második és a 2. század első felében (Teologia și slujirea. Teologia unitariană la sfârșitul secolului 19-lea și la începutul secolului al 20-lea)*.

Czire Szabolcs – Kovács Sándor, *Unitárius ösvény. Az erdélyi unitarizmus (Cărare unitariană. Unitarianismul din Transilvania)* – publicație apărută și în limba română, la Cluj, anul 2000.

Planul concret pentru anul 2009 constă în publicarea unui volum de studii teologice din diferite domenii în cooperare cu preoții (peregrinii) care au studiat în universitățile din străinătate (University of Chicago, Meadville/Lombard Theological School; Starr King School, Berkley, CA; Harris Manchester College, Oxford; University of Manchester, Unitarian College). Studenții și masteranzii ITP vor contribui la realizarea acestor obiective prin lucrări de seminar, disertații de master etc.

Principalul colaborator al proiectului susnumit este drd. Csaba Tódor, care prin colaborarea instituțională între ITP și Unitarian College din cadrul University of Manchester, își propune un plan de cercetare bine încheiat. Obiectivul principal al acestei cercetări este în principiu un studiu comparativ între contextul Unitarianismului transilvănean cu ceea ce Unitarianismului britanic. Acest studiu care va fi evaluat de către Universitatea din Manchester. Mai concret, drd. Csaba Tódor va descrie principalele sau posibilele relații între ritualurile legate de moarte în cele două contexte menționate mai sus, și principalele idei teologice care se găsesc în spatele acestor manifestări liturgice în tradiția liberal protestantă actuală.

Întrebările de bază sunt: care sunt fundamentele teologice ale riturilor legate de moarte în tradiția unitariană transilvană și cea britanică? Cum înțelege unitarianismul aceste ritualuri legate de moarte în contextul teologiei sistematice? În procesul de studiu drd. Csaba Tódor concentrează asupra factorilor externi care influențează aceste tradiții legate de *ritualuri terminale* în termeni sociologici, antropologici, psihologici, culturali, economici și ecumenici.

Ceea ce se așteaptă de la acest studiu este găsirea înțelegerii mai apropiate a fenomenului de secularizării care afectează creștinătatea europeană, ritual terminal în prima parte a secolului al XXI-lea, în special asupra protestantismului liberal, din perspectiva teologiei contextuale, folosind metodele teologiei sistematice. Pe de altă parte, prin compararea celor doi tradiții urmărește definirea acelor elemente comune care pot sta la baza unei noi concepții a unui curent comun, global și liberal. Aspectul practic al acestui studiu constă în abilitatea acestuia de a prezenta noi modele clericale și bisericești.

În cursul acestei cercetări metoda calitativă și cantitativă se îmbină. Mai concret prin luarea unor interviuri structurate și semi-structurate, precum și prin completarea chestionarelor

referente Csaba Tódor urmărește să adune date concrete din comunitățile unitariene din Transilvania și din Marea Britanie. Modelele pentru reflecții teologice vor fi modelul antropologic, sintetic, precum și o parte a modelului *countercultural*. Ultimul model va fi puțin reinterpretat. Cele două culturi liberal-protestante vor fi așezate într-o relație dialogică și dialectică.

În ceea ce privește resursele activității, drd. Csaba Tódor se află în legătură directă cu grupul bisericilor care studiază acest subiect în Mare Britanie prin dr. Peter Jupp (Churches Group on Funeral Services at Cemeteries and Crematoria), și care totodată oferă și o bibliografie corespunzătoare. În 2005 s-a înființat Departamentul Pentru Studiarea Morții și Științele Sociale ale Universității din Bath, Mare Britanie (Centre for Death And Society). Colaborarea dintre University College Manchester și ITP își va aduce astfel roadele și pe planul de strategie științifică a Institutului Teologic Protestant.

IV. Cercetare științifică în cadrul istoriei bisericii

Istoria bisericii – linia de studiu reformată

În cadrul disciplinei istoriei bisericii (linia de studiu reformată) activează prof. univ. UBB Dr. Dezső Buzogány, lect. univ. Dr. Vilmos-József Kolumbán, conf. univ. UBB Dr. Gábor Sipos, Dr. Veronka Dáné arhivistă, drd. Előd Ósz, asistent de cercetare în cadrul Centrului de Cercetare ITP, împreună cu studenții, masteranzii și doctoranzii ITP interesate în domeniu. Proiectele aflate în derulare, precum și planurile pe anul universitar 2009–2010 sunt:

I. Comitatul Târnava: protocoale vizitaționale 1643–1800.

Multiculturalism: maghiari–români–sași.

Multiconfesionalism: reformați–ortodocși–greco-catolici–romano-catolici–luterani)

Descrierea Proiectului: Biserica reformată este o biserică europeană. Reforma a pornit în sec. al XVI-lea din Germania fiind receptată foarte repede de către mediile săsești germane din Transilvania. Structurile bisericești, liturgia, curentele teologice erau universale în toate bisericile reformate europene. Această legătură între Europa de Vest și Transilvania a rămas neîntreruptă și în secolele XVII–XVIII, datorită și tradiției peregrinatio academica (peregrinația și studii în cadrul unor academii din vestul Europei) și a influenței curentelor teologice și filosofice ale Iluminismului.

Proiectul își propune argumentarea interferențelor și a influențelor culturale reciproce ale românilor, maghiarilor și sașilor prin prisma protocoalelor vizitaționale protopopiale din Dioceza Reformată a Târnavei (Küküllői) din sec. XVII–XVIII. În dioceza menționată avem la dispoziție protocoale despre vizitații din intervalul perioadei cuprinse între 1677–1800. Materialul arhivistic se află în custodia Arhivei Centrale a Eparhiei Reformate din Ardeal, fiind una dintre cele mai concludente surse istorice despre viața acestei dioceze în sec. XVII–XVIII. Materialul arhivistic cuprinde un număr de șase protocoale din intervalul 1677–1800. De asemenea sunt foarte importante cele două volume care cuprind Conscriptiile bunurilor bisericești (Urbarium) din anii 1714, respectiv 1749. Considerăm aceste surse ca fiind foarte importante în legătură cu viața congregațiilor, situația economică a satelor vizitate, situația educației, a obiectelor de cult, a bisericilor, clopotelor, clădirilor bisericești (parohii, școli etc.), a vieții interne a satului (disciplina morală a comunității, conflicte între enoriași și preoți sau învățători etc.).

Cazul diocezei Târnavei este totodată un exemplu bun pentru observarea și cercetarea relațiilor interetnice și interconfesionale între comunitățile române, maghiare și germane, relația dintre conducerea comunității locale și guvernarea centrală a bisericii, relația dintre stat și biserică. Perioada vizată este secolul XVII–XVIII. În secolul XVIII. Principatul Transilvaniei devine definitiv parte integrantă a Imperiului Habsburgic, ceea ce aduce cu sine recatolizarea forțată a protestanților și ortodocșilor prin constrângerea libertăților religioase și prin edificarea bisericii unite cu Roma. Secolul amintit este totodată secolul luptei pentru libertate a popoarelor conviețuitoare în Transilvania (revoluția condusă de Ferenc Rákóczi al II-lea, Școala Ardeleană, răscoala lui Horea) și se pot simți și efectele acestora. În cursul cercetării analizăm efectele acestor evenimente asupra diocezei cu speranța că vom afla multe informații noi referitoare la relațiile interconfesionale și interetnice din Transilvania secolelor XVII–XVIII, totodată și informații referitoare la istoria Bisericii Reformate. Editarea acestor protocoale face ca ele să fie accesibile cercetătorilor, ceea ce va duce la dezvoltarea cercetării în acest domeniu.

Aceste protocoale nu au fost editate sau cercetate nici măcar parțial. Ele constituie o pată albă a istoriografiei bisericești reformate. În cursul ultimilor ani am realizat editarea protocoalelor vizitelor protopopiale din sec. al XVIII-lea din dioceza reformată Hunedoara-Zarand. Fiind o zonă diferită de cel vizat în cadrul proiectului actual, rezultatele au arătat marea cantitate a informațiilor ce pot fi găsite în aceste protocoale. Prin editarea și analiza protocoalelor vizitelor protopopiale se poate urmări întreaga concepție, mentalitatea reformată a perioadei respective la nivel central, dar și local. Acest fapt este important, fiindcă se poate măsura modul în care legile și deciziile bisericești intră în vigoare în congregații.

Deși avem cunoștințe despre ultima perioadă a secolului XVII, despre încercările de recatolizare din secolul XVIII, încă nu cunoaștem efectele primare, adică efectele asupra vieții bisericești. Sunt cunoscute războaiele pentru libertate a sec. XVIII., dar nu cunoaștem efectele acestora asupra vieții cotidiene din congregațiile reformate. Primordial este deci transcrierea acestor izvoare și punerea lor la dispoziția istoricilor și teologilor.

Materialul arhivistic se structurează în șase volume după cum urmează:

volum I. – vizite protopopiale din perioada 1677-1713 (270 p.),

volum II. – vizite protopopiale din perioada 1714-1725 (550 p.),

volum III. – vizite protopopiale din perioada 1726-1761 (560 p.),

volum IV. – vizite protopopiale din perioada 1762-1783 (580 p.),

volum V. – vizite protopopiale din perioada 1784-1797 (440 p.) și

volum VI. – vizite protopopiale din perioada 1798-1800 (cca 100 p.)

Până în prezent au fost tehnoredactate primele două volume. Acestea conțin informații valoroase despre perioada celei de a doua jumătăți a secolului XVII și începutul secolului XVIII. Este o perioadă cu intense schimbări și structurări atât la nivelul politicii generale a Transilvaniei cât și la nivelul bisericii în sine. O figură importantă a acestei perioade este protopopul Dadai János care avea un rol covârșitor în funcționarea și organizarea bisericii reformate din perioada anilor 1660. De asemenea avem date concrete privind reforma printre români, diferende între cele patru confesiuni (mai ales a unitarienilor cu reformați). Inițiativa de publicare a surselor bisericești reformate nu este solitară, se înscrie în cursul general al cercetărilor confesionale și bisericești din ultimii ani ce se derulează în cadrul diferitelor instituții. În ceea ce privește celelalte confesiuni, cercetarea vizitelor protopopiale s-a efectuat și în biserica romano-catolică (cu conducerea prof. dr. Kovács

András). De asemenea în biserica română cercetări similare au fost continuate și sunt în curs de derulare sub conducerea d-lui prof. dr. Nicolae Bocșan.

Protocoalele diocezei Târnavei constituie cercetarea următoarelor 3 ani, după cum urmează:

Anul I: Protocoalele din perioada 1726–1783, nr. pagini: cca. 1150.

Anul II. Protocoalele din perioada 1784–1800, nr. pagini: cca. 600.

Anul III. Redactarea și pregătirea pentru tipar.

II. Comitatul Târnavă: sinoduri parțiale 1643–1800

Multiculturalism: maghiari–români–sași.

Multiconfesionalism: reformați–ortodocși–greco-catolici–romano-catolici–luterani)

Descrierea proiectului: Comitatul medieval Târnavă, încadrat între ținuturile săsești, comitatele Alba și Turda, respectiv ținuturile secuiești (scaunele Mureș și Odorhei) a beneficiat în trecut de semnificative influențe din partea mediului săsesc și român din punct de vedere confesional, respectiv ortodox român, luteran săsesc și greco-catolic, începând cu secolul al XVIII-lea, din punct de vedere confesional.

Zona Târnavelor, una dintre cele mai importante și întinse regiuni istorice transilvănene, a încorporat atât posesiuni așa numite fiscale din timpul Principatului (ex. domeniul Cetatea de Baltă cu castelul sau domeniul Iernut împreună cu castelul renașcentist), cât și posesiuni ale unor familii de prim rang din punct de vedere politic (ex. familia princiară Apaffi sau familia Haller). La rândul lui, mica nobilime a fost bine reprezentată și în aceste locuri, cu micile domenii caracteristice acestei categorii sociale.

Dioceza reformată Târnavă, fondată – conform documentelor păstrate în fondurile arhivistice bisericesti – la începutul secolului al XVII-lea este și în prezent una dintre cele mai mari (din punct de vedere teritorial) unități administrativ-eceziastice reformate din Transilvania, cu cele aproape 40 de comunități reformate.

Arhiva eparhiei, care față de teritoriile mai vestice ale Europei de astăzi unde s-au păstrat documente începând cu cea de a doua parte a secolului al XVI-lea, dar având în considerare realitățile culturale din Transilvania, ne-a păstrat cel mai concludent fond bisericesc protestant din Transilvania, începând cu prima jumătate a secolului al XVII-lea și continuând integral până la începuturile secolului XX, cu numeroase date – pe lângă documentarea vieții interne a bisericii reformate – în vederea argumentării multiculturalității și multiconfesionalismului regiunii Târnavelor.

Protocoalele vizitaționale ale protopopilor locali, respectiv protocoalele sinodurilor parțiale – foruri juridice locale ale bisericii de formare protestantă calvină – iată două fonduri separate importante care alcătuiesc acest patrimoniu cultural scris.

Protocoalele sinodurilor parțiale reformate din zona Târnavelor, începute sub principele György Rákóczi I. (1643) și continuate apoi în registre separate începând cu anul 1714 reprezintă mărturia implementării pe plan local, în cadrul unor comunități multiculturale și multiconfesionale ale deciziilor supreme – sinodale – ale bisericii reformate.

Protocoalele sinodurilor parțiale vizate ca surse primordiale pentru argumentarea tematicii de cercetare se află în custodia Arhivei Centrale ale Eparhiei Reformate din Ardeal (Cluj), cu care Centrul de Cercetare ITP se află în relație contractuală de colaborare.

Mai puține în cadrul secolului al XVII-lea (intervalul 1643–1673 din timpul protopopului Dadai János, respectiv perioada 1676–1713), aceste protocoale sunt mai voluminoase și bogate în informații începând cu secolul următor.

Prin transcrierea și editarea acestor documente dorim să reflectăm asupra importanței acestui teritoriu atât din punct de vedere multicultural cât și din punct de vedere multiconfesional. Aceste registre separate ale sinoadelor parțiale încep din anul 1714 și încorporează aproape un secol din istoria juridică a Protopopiatului Reformat Târnavă. Volumul acestor documente este de aproximativ o mie de pagini care sunt împărțite în trei registre separate: primul registru reia evenimentele din anul 1714 și continuă până în anul 1760, volumul acestui registru fiind de 262 de pagini. Al doilea registru are 612 de pagini.

III. (Protocoalele vizitațiilor canonice din protopopiatul reformat Dej, în curs de finalizare)

Multiculturalism: maghiari–români.

Multiconfesionalism: reformati–ortodocși

Descrierea proiectului: În secolul al XVI-lea reforma – în forma sa lutherană și calvină – a influențat în mod egal comunitățile maghiare și săsești din Transilvania. Încă din anii 1560 a ieșit la iveală că în timp ce comunitățile săsești au decis să urmeze ideile lui Luther, comunitățile maghiare au urmat reforma elvetică, fără însă să existe conflicte semnificative între cele două convingeri.

Mulțumită privilegiilor primite în secolul al XIII-lea, comunitățile săsești din nordul Transilvaniei au reușit fără mari probleme organizarea bisericii luterane din Transilvania. În cadrul comunității maghiare organizarea Bisericii Reformate din Transilvania a avut loc cu câteva decenii în urmă, respectiv în anul 1564.

Istoria protopopiatului este numai parțial prelucrată. În secolul XIX preotul reformat Zágonyi Bodola János a întocmit o monografie despre istoria protopopiatului reformat Dej. Acest hiat științific poate fi împlinit numai prin prelucrarea protocoalelor protopopiatului din secolele XVIII–XIX, și a materialului aferent păstrat în arhivele parohiilor locale. Din aceste surse putem reconstitui viața cotidiană a comunităților bilingve (română și maghiară), și multiconfesionale (ortodoxă, greco-catolică și reformată). Este un prilej de a studia situația materială a parohiilor, starea obiectelor de cult, funcționarea disciplinei eclesiastice oferind astfel informații valoroase atât din punctul de vedere al etnografiei, cât și a istoriei artelor și lingvisticii.

Alte proiecte în derulare

Erdélyi református zsinatok iratai II. 1725–1771 (Deciziile sinodale reformate, în curs de finalizare)

Erdélyi református zsinatok iratai I. 1600–1725 (Deciziile sinodale reformate, în curs de finalizare)

Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. Variantele traducerii în limba maghiară a istoriei bisericești scrisă de cărturarul și notarul sinodal renumit Bod Peter. (în curs de finalizare)

Studentii și masteranzii ITP contribuie în mod activ la realizarea acestor planuri prin transpunerea manuscriselor în format electronic, prelucrarea și analiza informațiilor în cadrul lucrărilor de seminar, de licență și/sau disertații de master.

Istoria bisericii – linia de studii unitariană

În cadrul și spiritul acordului bilateral între Centrul de Cercetare ITP și Arhivele Bisericii Unitariene din Transilvania, Cercul de Cercetare al Istoriei Bisericii Unitariene și-a propus publicarea izvoarelor istoriei bisericii unitariene sau antitrinitariene. Colectivul de muncă este alcătuit din cercetători și lectori universitari coordonat de lect. univ. dr. Kovács Sándor și drd. Molnár B. Lehel, arhivistul Bisericii Unitariene. Până în prezent au fost editate cinci volume, în următoarea ordine:

Jurnalul episcopului Unitarian György Boros, Cluj 2001, 244 p. ISBN 973 9203 90 6

Despre adevăratul și falsul Dumnezeu (traducere din lb. latină 1568), Cluj 2002, 3]2 p. ISBN 973-8267-21-8

Kelemen Gál: Viața și activitatea lui Elek Nagy de Kaal, Cluj 2003, 171 p. ISBN 973-8267-15-3

Kénosi Tőzsér János - Uzoni Fosztó István: Istoria Bisericii Unitariene vol. I., Cluj 2005, 1014 p. ISBN 973-826753-6

Cartea de rugăciuni a lui Gáspár Heltai (1570–1571), Cluj 2006, 344 p. ISBN 973-8267-68-4.

Rezumatul ultimelor două publicații:

I. Kénosi Tőzsér János - Uzoni Fosztó István: Istoria Bisericii Unitariene vol. I.

În a doua jumătate a sec. al 18-lea Kénosi Tőzsér János (1708–1772) și Uzoni Fosztó István (1729–1778), preoți cărturari ai Bisericii Unitariene, au întocmit prima istorie a cultului unitarian. Scrisă în limba latină și păstrată în bibliotecile colegiilor unitariene din Cristuru Secuiesc și Cluj, aceste impresionante volume au fost tipărite abia în anul 2002, când editura Balassi din Ungaria a editat două tomuri voluminoase, intitulate Unitario-Ecclesiastica Historia Transylvanica. Traducerea în limba maghiară, deși efectuată încă din anul 1942, de către Márkos Albert (1878–1949) profesor al Colegiului Unitarian din Cluj, apare abia anul acesta.

Acest prim volum al unei serii de trei cărți conține 14 capitole, istorisind primele decenii ale formării și consolidării bisericii unitariene din Transilvania. Cei doi autori prezintă această istorie printr-o prismă foarte largă, depășind firul evenimentelor până la începuturile creștinismului în Dacia. Prezintă istoria arienilor din acest ținut, autorii lasă de înțeles continuitatea ideii unitariene a acestui meleag, din cele mai vechi timpuri. După aceste speculații naive se trece la prezentarea propriu-zisă, prin relatarea în detaliu a vieții episcopilor, dascălilor și cărturarilor unitarieni din sec. 16., și al 17. Prezentarea școlilor și tiparnițelor unitariene ca centre de cultură universală aduce numeroase detalii referitoare la istoria cărții maghiare vechi. Ultimele două capitole prezintă viața nobilimii unitariene, dar și liturgia și cântecele bisericesti ale cultului.

Datorită vastelor lor cunoștințe, autorii au reușit să relateze fascinanta și impresionanta istorie a bisericii unitariene în așa mod încât apologia cultului să nu fie preponderentă, în defavoarea povestirii istorice.

Publicația este însoțită de cuvântul înainte al Episcopul unitarian Prof. dr. Szabó Árpád, și de un studiu introductiv semnat de Prof. dr. Balázs Mihály. Indicele persoanelor, localităților și al sinodurilor au rolul de a îndruma cititorul. Bibliografia lucrărilor citate și folosite de către autori are aceeași menire.

II. Cartea de rugăciuni a lui Gáspár Heltai (1570–1571)

Prezenta carte de rugăciuni aproape uitată este o parte importantă a creației cunoscutului cărturar sas, Caspar Heltai considerat unul dintre cei mai de seamă scriitori maghiari ai secolului al 16-lea. Acest proces al uitării se datorează în mare parte destinului acestei cărți, care la rândul ei a parcurs un drum destul de interesant fiind proprietatea contelui Imre Mikó. Acesta l-a dăruit Bibliotecii Muzeului Ardelean, actualmente parte a Bibliotecii Universitare Lucian Blaga din Cluj. Din această cauză nu a fost accesibil cercetătorilor.

Acum redăm cititorilor nu numai ediția modernă a textului, dar și fotocopia fragmentatului unicat. În anexă se pot citii și acele texte aparținând lui Heltai, care au fost retipărite în cartea de rugăciuni din 1638, editată în orașul Lőcse.

Studiul de introducere așează într-o nouă lumină cartea de rugăciuni în întreaga operă heltiană, demonstrând că textul maghiar este traducerea și reinterpretarea unitariană a cărții de rugăciuni (*Betbüchlein*) a celui mai cunoscut scriitor a literaturii devoționale, germanul lutheran Johann Habermann. Totodată se încearcă datarea operei pe perioada 1570–1571. Tipograful, pastorul și scriitorul Heltai folosește textul german dar într-un mod genial actualizează acesta la realitatea ardeleană și în special cea clujeană. Din analiza retorico-poetică a textului reiese că Heltai a reușit să redea cititorilor maghiari o operă lingvistică comparabilă cu cele mai bune lucrări ale sale. Aceasta fiind prima carte protestantă de rugăciuni de limbă maghiară ne dă o serie de argumente pentru continuarea dezbaterii în privința folosirii pe alocuri incorecte a limbii maghiare de către cărturarul sas Caspar Heltai.

În prezent se lucrează la al doilea volum al *Istoriei bisericii unitariene* (autori: Kénosi Tózsér János și Uzoni Fosztó István, cca. 1000 pagini), care va fi publicat în cursul anului 2009.

În cadrul disciplinei Istoria bisericii unitariene se desfășoară o colaborare cu o istorie mai îndelungată în cadrul Grantului *Felekezetiég és múltteremtés* organizat de Facultatea de Litere a Universității din Szeged. Această colaborare a avut ca realizări mai multe articole de specialitate publicate în limba maghiară în revista *Keresztény Magvető*.

Proiectul pentru anul universitar 2009–2010 pentru lect. univ. Kovács Sándor constă în publicarea tezei de doctorat intitulată *Relații unitariene anglo-maghiare în sec. al 19-lea*, precum și a unui volum de istorie a bisericii unitariene maghiare. Primul volum propus are ca scop prezentarea relațiilor dintre biserica unitariană engleză și cea maghiară, subliniind rolul celei din urmă în propagarea limbii și culturii engleze în Transilvania, și cu precădere în Cluj. Cel de al doilea volum prezintă Biserica unitariană din Transilvania în timpul Reformei din secolul al 16-lea, respectiv principalele curente apărute după o lungă perioadă de confesionalizare.

Mulți studenți și masteranzi ITP de confesiune unitariană optează pentru efectuarea cercetării proprii în domeniul Istoriei Bisericii Unitariene. Rezultatele muncii de cercetare ale acestora se concretizează prin lucrări de licență și/sau disertații de master.

V. Cercetare științifică în cadrul teologiei practice

Sub egida comună a reformării procesului educației teologice și a popularizării conceptelor moderne privitoare la provocările aduse de schimbările sociale în ultimele decenii, în concordanță cu strategia ITP privind restructurarea principalelor obiective ale formării preoților pentru secolul XXI, lect. univ. Dr. Kiss Jenő, împreună cu colegii și colaboratorii în domeniu, își propune următoarele teme și arii de cercetare în cursul anului universitar 2009–2010:

1. Cercetarea concepției lui Iván Böszörményi-Nagy despre terapia contextuală pe baza operei lui Iván Böszörményi-Nagy și Barbara K. Krasner, *Between Give and Take – A Clinical Guide to Contextual Therapy*, Brunner/Mazel Inc., New York 1986.
2. Cercetarea implementării concepției lui Iván Böszörményi-Nagy în Olanda pe baza cărții Hanneke Meulink-Korf/Aat van Rhijn, *De Onvermode derde. Inleiding in het contextueel pastoraat*, Meinema, Zoetermeer, 1992. Această introducere în pastorația contextuală va apărea în limba maghiară în traducerea lect. univ. Dr. Kiss Jenő în 2009.
3. Posibilități de implementare a concepției lui Iván Böszörményi-Nagy în pregătirea preoților protestanți precum și în practica pastorală actuală a Bisericii Reformate din România.

Un alt proiect de cercetare aflat în derulare cu caracter interdisciplinar (incluzând teologia biblică și practică) urmărește:

1. Cercetarea trăsăturilor antropologiei biblice, care arată procesul schimbării omului către rău precum și durabilitatea acestei situații.
2. Cercetarea trăsăturilor antropologiei biblice, care arată posibilitatea schimbării omului către bine precum și durabilitatea acestei situații.
3. Aplicarea acestor cunoștințe antropologice în domeniul pedagogiei creștine, îndeosebi în activitatea catehetică a bisericii.

În cadrul teologiei practice unitariene, Koppándi Botond, asistent ITP, lucrează la editarea unei cărți care conține cele mai semnificative predici din activitatea lui de 11 ani, care s-a desfășurat în slujba Bisericii Unitariene din Colțești, jud. Alba. Acest volum documentează transformarea socio-culturală a comunității care încearcă să-și descopere noua identitate în contextul marilor transformări prin care trecea satul ardelean în cursul anilor nouăzeci până la începutul secolului XXI. Predicile au ca leit-motiv spiritul religios, care prin învățăturile lui Isus, reprezintă un fundament sigur pe care omul, creatura lui Dumnezeu, poate să se sprijine în momente de nesiguranță și schimbare care afectează viața comunităților. Proiectul are ca aspect practic abilitarea studenților și masteranzilor unitarieni să profite de aceste experiențe și predici în activitatea lor de practică bisericească.

Drd. Benkő Timea, aflată în prezent în Leipzig în scopul finalizării propriei sale teze de doctorat, își propune studierea cărților liturgice evanghelice trilingve din sec. XVII–XIX (limba maghiară, germană, slovacă) din arhiva Parohiei Evanghelice din Baia-Mare. În același timp a demarat și cercetarea științifică a activității liturgice a lui Járossy Andor (1897-1944). Aceste aspecte interetnice și interculturale ale cercetării lui Drd. Benkő Timea reprezintă o contribuție semnificativă spre realizarea în termen lung a restructurării învățământului teologic din ITP, mai ales din punct de vedere al liturgiei evanghelice, dar și a cunoașterii rădăcinilor comune ale diferitelor comunități bisericești care sunt și vor rămâne principalele grupuri-țintă a activității pastorale ale absolvenților Institutului Teologic Protestant.

Principalele rezultate ale cercetărilor lect. univ. dr. Kiss Jenő, precum și a colegilor săi din cadrul teologiei practice în ITP se reflectă în compoziția și prezentarea noului program de masterat „Teologie Protestantă Pastorală” oferit de ITP, în care accentul cade pe aprofundarea pregătirii teoretice și practice a viitorilor preoți pentru activitatea pastorală, de îndrumare spirituală a diferitelor categorii de enoriași, precum și pe managementul comunităților bisericești locale, atât din punct de vedere organizatoric-administrativ, cât și spiritual. Studenții și masteranzii ITP sunt invitați să-și aducă aportul în scopul realizării unor lucrări relevante în domeniul teologiei practice pentru a putea facilita ameliorarea continuă a procesului educațional în scopul pregătirii cât mai bune a viitorilor preoți pentru

provocările activităților bisericesti contemporane. Aceste lucrări vor constitui puncte importante de pornire pentru comisiile de studii ITP în vederea adaptării programelor de învățământ de licență și master la cerințele și nevoile comunităților bisericesti.

Prezentul Program de cercetare a fost aprobat de către
Senatul ITP în cadrul ședinței din data de 24.01.2009.